

καὶ οὐδέποτε εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον μεταπιπτόντων μαθηματικῶν
ὄντων. Τοῦτο ἀποδεικνύεται εὐθὺς ώς σκεψθῶμεν, ὅτι τὸ ψηφίον
τοῦ ἀριθμοῦ 1 θὰ ἡδύνατο νὰ εἶναι παρὰ πᾶσι τοῖς λαοῖς διάφορον,
χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ παραλλάσσῃ καὶ ἡ οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Ἐπί-
σης τὸ ψηφίον τοῦτο ὅσακις γράφεται εἶναι καὶ πραγματικῶς διάφο-
ρον καὶ γράφεται ἀπειράκις, χωρὶς δι' αὐτοῦ νὰ μεταβάλλεται καὶ ἡ
οὐσία τοῦ ἀριθμοῦ 1. Τοῦτο ἴσχυει καὶ διὰ τὰ γεωμετρικὰ σχήματα.
Ο κύκλος εἶναι δυνατὸν νὰ παρασταθῇ δι' ἀπείρων αἰσθητῶν κύ-
κλων καὶ ὅμως ἡ οὐσία τοῦ κύκλου εἶναι μία, ὃ νοητὸς κύκλος εἶναι
εἰς καὶ ὁ αὐτὸς.

Τὰ μαθηματικὰ ὄντα καὶ τὰ μαθηματικὰ νοήματα, καὶ ίδια
αἱ μᾶλλον διακεκριμέναι σχέσεις τῶν ἀριθμῶν καὶ τῶν σχημάτων,
εἶναι ἀντικείμενα τῆς νοήσεως καὶ οὐχὶ τῆς αἰσθήσεως. Τὸ γεγονός
δέ, ὅτι τὰ ὄντα ταῦτα προσπίπτουν μᾶλλον εἰς τὴν νόησιν ἢ καλλί-
τερον εἰς τὴν διάνοιαν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν αἰσθησιν, τοῦτο δὲν εἶναι
δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀφορμὴ εἰς τὸ νὰ ἀρνηθῶμεν εἰς αὐτὰ «ὑπόστα-
σιν» ἥτοι ἴσχὺν θεωρητικὴν καὶ κῦρος ἐπιστημονικόν, διότι ἡ κρίσις
διὰ τῆς ὅποιας θὰ ἡρνούμεθα τὴν λογικὴν αὐτὴν «ὑπόστασιν» θὰ
ἐπασχε ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀδυναμίαν (τὴν δι' αὐτῆς πρὸς τὰ μαθημα-
τικὰ ὄντα προσαπτομένην), θὰ ἥτο δηλαδὴ καὶ αὐτὴ ἀνυπόστατος,
ἥτοι δὲν θὰ είχεν ἴσχυν καὶ κῦρος, ἀφοῦ θὰ ἡρνεῖτο τὴν ἴσχυν καὶ
τὸ κῦρος τῶν νοητῶν ἀντικειμένων, ὅπως εἶναι τὰ μαθηματικά, ἡ
δὲ οὐσία τῆς κρίσεως εἶναι κάτι κατ' ἔξοχὴν νοητόν. «Ωστε οἱ λέγον-
τες, ὅτι τὰ μαθηματικὰ ὄντα δὲν ἔχουν «ὑπόστασιν», ἀν μὲν ἐννο
οῦν τὴν αἰσθητὴν ἀνυπαρξίαν, τότε οὐχὶ μόνον δὲν σφάλλουν, ἀλλὰ
τούναντίον χαρακτηρίζουν αὐτὰ ὅπως πρέπει, ἀν ὅμως ἐννοοῦν, ὅτι,
ἐπειδὴ ἀκριβῶς δὲν ὑπάρχουν αἰσθητῶς, δὲν ἔχουν καμμίαν ἴσχυν
καὶ κανὲν κῦρος τότε διαπράττουν θεμελιώδες λογικὸν σφάλμα. Εἶναι
ἀναμφισβήτητον, δι' ὅσους τούλαχιστον ἐννοοῦν μαθηματικά, (καὶ
μὲ αὐτοὺς γίνεται ἡ συζήτησις) ὅτι μία οἰαδήποτε μαθηματικὴ
ἐννοία, ἡ ἐν οἰονδήποτε μαθηματικὸν νόημα, ἔχει κῦρος ἀχρονον καὶ
«ὑπόστασιν» αἰωνίαν, ὅπως εἶναι ἀναντίορητον, διὰ τοὺς ἐννοοῦντας;
τὴν φύσιν τῶν λογικῶν ὄντων καὶ τῶν λογικῶν στοιχείων, ὅτι αὐτὰ
ἔχουν ἴσχυν ἀφθαρτον καὶ διέπουν τὴν σκέψιν παντὸς λογικοῦ ὄντος,
ἔχει ἡ δὲν ἔχει τοῦτο συνείδησιν τοῦ γεγονότος τούτου.

Βεβαίως συμβολίζονται τὰ μαθηματικὰ καὶ τὰ γεωμετρικὰ ὄντα

διὰ ψηφίων καὶ σχημάτων, ὅπως ὑποδηλοῦνται καὶ τὰ λογικὰ ὅντα διὰ τῶν λέξεων (αἱ ὅποιαι εἶναι ἀπλᾶ ὅργανα τοῦ λόγου κατὰ Πλάτωνα, Κρατ. 388 A. ὅργανον ἄρα τί ἔστι καὶ τὸ ὄνομα· αὐτόθ. 388 B. ὅργανοφ ὅντι τῷ ὀνόματι), ἀλλὰ ὁ αἰσθητὸς αὐτὸς συμβολισμὸς οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν οὐσίαν τῶν ὅντων τούτων. Ὁ συμβολισμὸς εἶναι ἀναγκαῖος διὰ τὴν αἴσθησιν διότι ἡ φύσις τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ τῆς συνειδήσεως ἔχει δύο κόσμους, στενότατα συνδεδεμένους, τὸν αἰσθητὸν καὶ τὸν νοητὸν κόσμον, τὸν μὲν πρῶτον ὃς πεδίον δράσεως κυρίως, τὸ δὲ δεύτερον ὃς πεδίον νοήσεως. Τὸ αἰσθητὸν συμβολίζει μὲν τὸ νοητόν, οὐδεμίαν ὅμως ἐνναται νὰ ἔξασθησῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ νοητοῦ. Μόνον κατὰ τὴν παιδείαν τῆς ψυχῆς καὶ κατὰ τὴν ἀναγωγὴν αὐτῆς εἰς τὸν νοητὸν κόσμον χρησιμεύει τὸ αἰσθητὸν καὶ ὡς ἐγερτικὸν τῆς νοήσεως ἢ ὡς παρακλητικὸν τῆς διανοίας. Ὁ κύκλος, ὃς μαθηματικὸν σχῆμα, εἶναι κάτι τὸ ὅποιον δὲν συναποβάλλεται καὶ δὲν συναποσβύνεται ἀμμα ἀποβληθοῦν καὶ σβυσθοῦν τὰ αἰσθητά του σύμβολα, τὸ ὅποια δύναται νὰ εἶναι ἀπειρα. Ὁ χρόνος, ὁ ὅποιος ὁρίζει τὴν τύχην παντὸς αἰσθητοῦ, οὐδεμίαν ἔξασκε ἐπίδυσιν ἐπὶ τῆς οὐσίας τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων καὶ τῶν μαθηματικῶν σχέσεων. Ὁ κύκλος, θεωρούμενος ὡς ἔννοια γεωμετρική, δὲν ἀρχίζει νὰ ὑπάρχῃ εἰς μίαν ὠρισμένην στιγμήν, οὔτε παύει νὰ ὑφίσταται εἰς μίαν ἄλλην ὠρισμένην στιγμὴν χρόνου, ὅπως τὸ φυτὸν ἀρχίζει καὶ παύει νὰ ὑφίσταται, ζῆ καὶ ἀποθνήσκει. Καὶ διὰ νὰ ἀφήσωμεν τὰ γεωμετρικὰ σχήματα, τὰ ὅποια ἔχουν μίαν ὠρισμένην σχέσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ χώρου καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ χρόνου, καθ' ὅτι ἀμφότεραι αἱ ἔννοιαι αὗται διατελοῦν εἰς ἀπόλυτον τρόπον αὐτὸν σχέσιν, διότι ἐν ὠρισμένον γεωμετρικὸν σχῆμα εἶναι νοητὸν πλήρωμα τοῦ καθαροῦ χώρου καὶ τοῦ καθαροῦ χρόνου, ἐρχόμενα εἰς τὸν ἀριθμόν, ὁ ὅποιος εἶναι στοιχεῖον τῆς διανοίας ὅλων πάλιν τῶν λογικῶν ὅντων καὶ ὁ ὅποιος δὲν πληροῖ οὔτε χρόνον, οὔτε χῶρον, ἀλλὰ εἶναι ἀρχὴ διακαθοριστικὴ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ χώρου. Ὁ χρόνος χωρὶς ἀριθμὸν εἶναι κάτι ἀνόητον καὶ ἀσύλληπτον διανοητικῶς (μόνον δὲ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀντίληψιν ἀօρίστως προσιτόν), ὁ δὲ χῶρος χωρὶς τὸν ἀριθμὸν εἶναι νοητικῶς κενός, ἀλογος. Ὁ ἀριθμός εἶναι κάτι κατ' ἔξοχὴν ἀχρονονονκαὶ ἀχωρον, διότι θὰ ἥτο τῷ ὅντι ἀνοησία ἀν ἐλέγαμεν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς 1 ἀρχίζει νὰ ὑφίσταται εἰς μίαν ὠρισμένην στιγμὴν καὶ ὅτι παύει νὰ ὑπάρχῃ εἰς μίαν ἄλλην ἐπίσης.

δριομένην στιγμὴν χρόνου, ὅπως θὰ ἦτο ἀνοησία ἢν ἐλέγαμεν, ὅτι
ὅ ἀριθμὸς 1 πληροὶ ὠρισμένον χῶρον, ἔξω τοῦ ὅποιου δὲν ὑπάρχει,
ὅπως π.χ. τὸ ἀνθρώπινον σῶμα πληροὶ ὠρισμένον χῶρον ἔξω τοῦ
ὅποιου δὲν ὑφίσταται.

“Ο ἀριθμὸς εἶναι τοῦναντίον εἰς πάντας τοὺς χρόνους καὶ εἰς
πάντας τοὺς τόπους ὃ αὐτὸς καὶ εἶναι ἔξι τούς δεδομένος εἰς τὴν διά-
νοιαν πάντων τῶν λογικῶν ὄντων καὶ ἴσχυει καὶ ἔξω τῆς διανοίας,
ὅσακις αὕτη δὲν διανοεῖται τοῦτον. Ποῦ θὰ ἔλεπε· «τοποθε-
τηθῆ» ὃ ἀριθμὸς ἢν δὲν ἀνήκει εἰς τὸν νοητὸν κόσμον; “Οτι δὲν ἀ-
νήκει εἰς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει «τόπος» ἐν τῷ
αἰσθητῷ κόσμῳ, ὅπου ὃ ἀριθμὸς· γὰρ ἔχει θέσιν, τοῦτο εἶναι καταφα-
νὲς, εὐθὺς ὡς σκεψθῆ τις, ὅτι ὃ ἀριθμὸς, ποὺν ἀκόμη ἀρχίσωμεν νὰ
μετρῶμεν ἢ νὰ ἀριθμῶμεν λᾶτι αἰσθητόν, ποὺν ἀκόμη εἴπωμεν, ὅτι
τὸ τάδε αἰσθητὸν εἶναι ἐν ᾧ ἐνέχει πολλά, ἥτοι ἐπιδέχεται τὸν ἀρι-
θμὸν 1 ἢ καὶ μεγαλείτερόν τια αἰσθητόν, πρέπει ὃ ἀριθμὸς «ἐν» ὡς
καὶ ὃ τυχὸν μεγαλύτερος νὰ διακαθορίζῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν, ἥτοι πρέ-
πει νὰ εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τῆς διανοίας μας, διάτι ἀνευ τού-
του εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ ἡ φύσις, διὰ τῆς ὅποιας δοίζομεν λᾶτι
ὡς «ἐν», ἥτοι προεδίδομεν εἰς αὐτὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἐνός. “Οτι δὲ
δὲν ἀνήκουν τὰ μαθηματικὰ ὄντα εἰς τὸν «μεταφυσικὸν κόσμον» τοῦτο
εἶναι ἀπὸ τῆς «κριτικῆς τοῦ καθαροῦ λόγου» καὶ ἐντεῦθεν (διὰ τὴν
νεωτέραν φιλοσοφίαν, διότι διὰ τὴν ἀρχαίαν φιλοσοφίαντὸ ζήτημα ἥτο
λελυμένον διὰ τοῦ Πλάτωνος καθ' ὃν ὃ ἀριθμὸς διατελεῖ εἰς ἀπό-
λυτον σχέσιν πρὸς τὸν λογισμὸν καὶ τὴν διάνοιαν) φιλοσοφικὸν ἀ-
ξίωμα, ὅσαιδήποτε καὶ ἢν εἶναι αἱ ἀντιρρήσεις μερικῶν καθυστερη-
μένων μεταφυσικῶν. “Οχι δὲ μόνον διὰ τῆς «κριτικῆς τοῦ καθαροῦ
λόγου» τοῦ Kant (πρβλ. Einleitung zur Kritik d. r. Vernunft), ἀλ-
λὰ καὶ διὰ τῆς «λογικῆς» τοῦ Hegel (πρβλ. Hegels Wissenschaft
der Logik, κυρ' ὡς τὰ κεφάλαια περὶ ποσότητος, ποσοῦ καὶ μέτρου),
κατεδίχθη πλέον δριστικῶς διὰ τὴν φιλοσοφίαν, ὅτι ὃ ἀριθμὸς δὲν
ἔχει μεταφυσικὴν ὑπόστασιν, ἀλλὰ ἀπολύτως λογικὴν. ‘Ἐπὶ τοῦ προ-
κειμένου εἶναι διδακτικωτάτη ἡ ἴστορ' α τῆς νεωτέρας καὶ τῆς νεωτά-
της μαθηματικῆς’ ὅλοι οἱ μαθηματικοὶ καὶ ἴδιοι; οἱ ἴδρυται τῆς νε-
ωτέρας μαθηματικῆς θεωροῦν τὸν ἀριθμὸν ὡς ὃν διανοιτὸν καὶ οὐχὶ
μεταφυσικὸν. (Πρβ. Ernst Cassirer Substanzbegriff und Funkti-
onsbegriff κε p. II, Die Zahlbegriffe, Berlin 1910). “Ο ἀριθμὸς

είναι ὅν κατ' ἔξοχὴν διανοητόν. Βεβαίως ὑπάρχει σχέσις τις μεταξὺ τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ, ἀλλὰ ἡ σχέσις αὕτη εἶναι λογική, εἶναι ἔργον τῆς δινοίας.⁶ Η διάνοια ὁρίζει τὸ αἰσθητὸν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ, τὸ αἰσθητὸν αὐτὸν καὶ τὸ εἶναι ἀνάριθμον. "Οταν λέγωμεν ὅτι τὸ τάδε πρᾶγμα ἔχει τόσον βάρος, ἐννοοῦμεν, ὅτι ἔχει τόσας μονάδας βάρους, ἢ δὲ μονάς τοῦ βάρους, ὅπως εἶναι τὸ χιλιόγραμμον, εἶναι ἔργον τῆς διανοίας συντελεσθὲν διὰ τοῦ ἀριθμοῦ. "Οταν λέγωμεν, ὅτι τὰ δύο σημεῖα A καὶ B ἀπέχουν ἀπ' ἀλλήλων τόσα καὶ τόσα μέτρα τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὴν ἀπόστασιν αὐτὴν χωρεῖ ἡ μονάς μετρήσεως, ἢ ὅποια εἶναι μεθοδικὸν μέσον, ὅργανον τῆς διανοίας, τόσας καὶ τόσας φοράς. Καὶ τὸ βάρος καὶ ἡ ἀπόστασις εἶναι ἀθροισμα μονάδων. Καθ' ὃσον δὲ αἱ ποιότητες τῶν αἰσθητῶν ὅντων εἶναι ἀθροισμα μονάδων (καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ χρήματα τὰ ἐννοοῦμεν ὡς ἀθροίσματα μονάδων) κατὰ τόσον καὶ μόνον εἶναι εἰς ἡμᾶς γνωστά κατὰ τὰλλα εἶναι ἐντελῶς ἀνόητα.

"Ἐκτὸς δύμως αὐτῆς τῆς σχέσεως τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων πρὸς τὰ χρονικὰ ὅντα, ὑπάρχει καὶ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὅποιας ἐννοοῦμεν ταῦτα, καὶ ἡτις εἶναι καὶ αὐτὴ χρονική. "Ἐν καὶ τὸ αὐτὸν μαθηματικὸν νόημα, ἀποτελοῦν μόνιμον ἀντικείμενον τῆς διανοίας πάντων τῶν λογικῶν ὅντων, εὑρίσκεται ἡ δύναται νὰ εὐρεθῇ εἰς σχέσιν πρὸς ἀπειρόταν ψυχικῶν ἐνέργειῶν, διὰ τῶν ὅποιων τὰ διάφορα ἀτομα ἐννοοῦν τὸ ιόημα τοῦτο. "Οταν σκέπτωμαι ἔνα μαθηματικὸν νόημα ἡ ἔνα γεωμετρικὸν λόγον π. χ., ὅτι αἱ γωνίαι ἐνὸς τριγώνου ἰσοδυναμοῦν πρὸς δύο δρθάς, ἐκτελῶ μίαν ψυχικήν, διανοητικὴν ἐνέργειαν, καὶ δι' αὐτῆς ἐννοῶ τὸν γεωμετρικὸν τοῦτον λόγον. Τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν ἐκτελῶ πάντοτε ὅσακις σκέπτομαι τὸν λόγον αὐτὸν τοῦ τριγώνου, δηλαδὴ ἐπαναλαμβάνω ἡ καλλίτερον ἐκτελῶ πάντοτε μίαν νέαν ψυχικὴν ἐνέργειαν. Θὰ ἡδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι διὰ τῶν νέων αὐτῶν διανοητικῶν ἐνεργειῶν θέτω καὶ νέους γεωμετρικοὺς λόγους καὶ διάφορος τοῦ τριγώνου καθίσταται πάντοτε νέος καὶ συνεπῶς διάφορος διὰ τῶν νέων καὶ τῷ ὅντι διαφόρων διανοητικῶν ἐνεργειῶν; Βεβαίως ὅχι, διότι τὰ κύρια γνωρίσματα ἐνὸς γεωμετρικοῦ λόγου ἡ ἐνὸς μαθηματικοῦ ἡ λογικοῦ νοήματος εἶναι ἡ ἐνότης καὶ ἡ ταῦτότης. "Ο γεωμετρικὸς δηλαδὴ λόγος τοῦ τριγώνου εἶναι πάντοτε εἰς καὶ διάφορος, διὰ τοῦτο δὲ εἶναι καὶ δυνατὸν νὰ γίνεται οὗτος ἀντικείμενον τῆς σκέψεως πολλῶν ἀτόμων. "Ἄγ

γεωμετρικὸς τοῦ τριγώνου λόγος ἔστερετο τῆς ἐνότητος καὶ τῆς ταῦτοτητος αὐτῆς θὰ ἥτο τῷ ὅντι ἀδύνατον νὰ ἀποτελέσῃ ωὗτος ἀντικείμενον τῆς διανοίας πόλλων συνάμα ἀτόμων, διότι ἔκαστον τῶν ἀτόμων τούτων θὰ ἔστι φέρετο καὶ πρὸς ἓνα διάφορον λόγον τοῦ τριγώνου.

“Ωστε ἡ λογικότης τοῦ νοήματος τοῦ τριγώνου οὐδεμίνιν ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν χρονικότητα τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας, διὰ τῆς ὃποίας σκέπτομαι τὸ γόνιμα τοῦτο, ἐκτὸς ἐκείνης καθ' ἥν ἡ ἐνέργεια εἶναι τὸ ὄγανον τοῦ νοήματος. Ἡ ἀλήθεια ἐνὸς γεωμετρικοῦ λόγου ἡ μιᾶς κοίσεως στηρίζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὸ νόημά των εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτὸν καὶ δὲν πολλαπλασιάζεται εἰς ἀπειρίαν νέων νοημάτων.

Ο Rickert λέγει: «ὅς ἐμπειρικὸν ὑποκείμενον δύναμαι βεβαίως νὰ σκεφθῶ ἐπανειλημμένως τὸ ἕδιον ἀντικείμενον, ἀλλὰ ἐκεῖνο τὸ ὄποιον κατὰ τὴν σκέψιν ἐπαναλαμβίνω, δὲν εἶναι ἀκριβῆς τὸ ἕδιον ἀντικείμενον, ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια τοῦ σκέπτεσθαι, ἡ δὲ ἐνέργεια αὕτη δὲν εἶναι καθαρῶς λογική, ἀλλ' ἐμπειρικὴ πραγματικότης. Δύναμαι λοιπὸν νὰ θέσω τὴν ταῦτητα ἡ τὸ αὐτὸν ἀντικείμενον ἄπαξ, δίς τρίς, ἀλλὰ δὲν θέτω δι' αὐτοῦ τὴν ταῦτητα ἡ τὸ ἀντικείμενον δἰς τούτεστι δὲν θέτω δύο ταῦτητας ἢ δύο ἀντικείμενα, ἀλλὰ θέτω δὶς, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν μορφὴν ἡ «ἐν καὶ τὸ αὐτὸν» ἀντικείμενον, δύναμαι δὲ νὰ πράξω τοῦτο μόνον δταν ἐννοῶ τὸ θέτειν ὡς μίαν ψυχικήν, ἐν τῷ χρόνῳ διαρρέουσαν πραγματικότητα». (Rickert, Das Eine, die Einheit und die Eins σ. 56. ἐ. Heidelberger Abhandlungen zur Philosophie und ihrer Geschichte). “Ωστε τὸ μαθηματικὸν ἀντικείμενον, τὰ ὅντα γενικῶς τῆς μαθηματικῆς δὲν εἶναι οὔτε φυσικά, οὔτε μεταφυσικά, οὔτε πάλιν ψυχικά, ἀλλὰ νοητά. Ὡς πρὸς αὐτὸν εἶναι σύμφωνοι καὶ ἐκεῖνοι ἀκόμη, οἵ δποίοι δὲν σκέπτονται ἐντελῶς κριτικῶς περὶ τῆς γνώσεως.

Γενικῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὅτι τὸ μὲν αἰσθητὸν μεταβάλλεται, ἐνῷ τὸ νοητὸν παραμένει τὸ αὐτό. Τὸ ἀριθμούμενον ἀλλοιοῦται σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ἐνῷ τὸ ἀριθμοῦν ἡ καλλιτερὸν ἐκεῖνο διὰ τοῦ δποίου ἡ διάνοια ἀριθμοῖ, ἥτοι ὁ ἀριθμὸς παραμένει πάντοιε ἀναλλοίωτος. Τὴν διαφορὰν αὐτὴν μεταξὺ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ, μεταξὺ ὅλης καὶ μορφῆς οὐδεὶς ἐκ τῶν κλασσικῶν φιλοσόφων ἡμιφισβήτησέ ποτε.

Συνοψίζοντες τὰ προηγούγενα λέγομεν, ὅτι τὸ νοητὸν εἶναι ἐκεῖνο διὰ τοῦ δποίου ἐργάζεται ὁ νοῦς καὶ ἡ διάνοια, ἐκεῖνο πρὸς

τὸ δποίον ἀναφερόμεθα πάντες πάντοτε ὅσάκις διανοούμεθα καὶ ἔννοοῦμεν. Τὸ ψυχικὸν εἶναι πάντοτε ἡ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς διὰ τῆς ὅποίας ἔννοοῦμεν τὸ νοητόν, τὸ δὲ φυσικὸν εἶναι ἔχεινο τὸ δποίον προσπίπτει διὰ τῶν αἰσθήσεων εἰς τὴν ψυχήν. Καὶ τὰ μὲν δύντελευταῖα δυνάμεθα νὰ τὰ χαρακτηρίσωμεν γενικώτερον ὡς τὸ αἰσθητὸν γένος καὶ ως τὸ κατὰ χῶρον καὶ χρόνον ἢ μόνον κατὰ χρόνον ὑπάρχον, τὸ δὲ πρῶτον ὡς τὸ νοητὸν γένος, τὸ δποίον εἶναι ἔξω τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου καὶ τὸ δποίον ἴσχυει. Ὁ γεωμετρικὸς λόγος, τὸ νόημα πάσης κρίσεως καὶ γενικῶς τὸ σύστημα τῶν ἐπιστημονικῶν κρίσεων, δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ ἴσχυει, ὅπως λέγει ἡ νεωτέρα ἀξιολογία, ἔχει ἴδεστι ἡ «ὑπόστασιν».

Πρὸς πληρεστέραν κατανόησιν τῶν εἰδῶν τούτων τοῦ ὄντος ἀναλύομεν μίαν ἀκόμη ἐπιστημονικὴν κρίσιν κατὰ τὴν δποίαν διακρίνομεν καὶ τὰ τρία εἴδη τοῦ ὄντος. Ἡ κρίσις, ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον, ἡμα ἀναλυθῇ, παρουσιάζει τὰ ἔξης συνιστῶντα αὐτὴν στοιχεῖα· α) τὴν γραμματικὴν μορφὴν, ἡ δποία εἶναι ἐντελῶς αἰσθητὴ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰς ἔξι λέξεις «ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον» β) ἀπὸ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, τὴν δποίαν καταβάλλω δταν ἐκτελῶ τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ ὅσάκις ἐπαναλαμβάνω ταύτην· ἡ ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι χρονικὴ καὶ διάφορος εἰς ἕκαστον ἀνθρωπον ἐκτελοῦντα τὴν κρίσιν ὡς καὶ εἰς τὸν αὐτὸν ἀνθρωπον ὅσάκις οὗτος ἐκτελεῖ τὴν κρίσιν ταύτην. γ) ἀπὸ τὸ νόημα τὸ δποίον ἐνσαρκοῦται εἰς τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ τὸ δποίον εἶναι ἡ πραγματικὴ οὖσα τῆς κρίσεως, ἡτοι τὸ ὅτι ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον· (δ ἴσχυρισμὸς αὐτὸς, ὃν κρίσις, νοεῖται καὶ δὲν ὑποπίπτει εἰς τὴν αἰσθησιν) καὶ δ) ἀπὸ τὴν πραγματικὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον, ἡ δποία εἶναι φυσικὴ ἐνέργεια, (φυσικόν τι φαινόμενον) καὶ εἶναι κατὰ βάθος ἄλογος καὶ ἡ δποία, κρινομένη ὑπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς διανοίας, δὲν μεταβάλλεται. Ἡ γῆ κινεῖται περὶ τὸν ἥλιον, εἴτε ἐκτελοῦμεν εἴτε δὲν ἐκτελοῦμεν τὴν κρίσιν περὶ τῆς κινήσεώς της.

Τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ φαινόμενον τῆς κινήσεως τὰ ἔξετάξει ἡ ἀστρονομία, σχετίζουσα αὐτὰ πρὸς ἄλλας ἐνεργείας καὶ ἄλλα φαινόμενα τῶν οὐρανίων σωμάτων, τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν τὴν δποίαν ἐκτελοῦμεν κρίνοντες τὴν κίνησιν τῆς γῆς περὶ τὸν ἥλιον ἡ ψυχολογία, συνυπάγουσα τὴν ἐνέργειαν ταύτην εἰς τὸ γενικώτερον αὐτῆς θέμα περὶ τῆς λειτουργίας ἡ ἐνέργειας τοῦ σκέπτεσθαι,

τὸ νόημα τῆς κρίσεως ὡς πρὸς τὰ γνωρίσματά του καὶ ὡς πρὸς τὰς διαφοράς του ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς κρίσεως, τὸ ἔξετάζει ἢ φιλοσοφία ὡς λογική ἢ ὡς θεωρία τῆς ἐπιστήμης, περὶ δὲ τὴν γνωματικὴν μορφὴν ἀσχολεῖται ἢ γνωματική.

Ἐκεῖνο τὸ ὅτοιον διετιθέμεθα νὰ δείξωμεν εἶναι, ὅτι εἰς τὰ διάφορα εἴδη τοῦ ὄντος ἀνταποκρίνονται καὶ ὠρισμένα εἴδη ἐπιστημῶν, αἱ δποίᾳ δέν δυνανται νὰ ὑπερβοῦν τὰ ἐννοιολογικὰ δρια τοῦ ὄντος τὸ ὅποιον ἔξετάζουν, χωρὶς νὰ μὴ παραβοῦν συνάμα καὶ τοὺς θεμελιώδεις δρους τῆς ὑποστάσεως αὐτῶν. Οὕτω πως ὅταν ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη, ἢ ὅποια διαπραγματεύεται περὶ τοῦ φυσικοῦ ὄντος, ὑπερβῇ τὰ δρια τοῦ εἴδους αὐτοῦ τοῦ ὄντος καὶ ζητήσῃ νὰ ἔξηγήσῃ τὸ ὄν γενικῶς, ἥτοι καὶ τὸ ψυχικὸν καὶ τὸ νοητὸν ὅν, τότε παύει νὰ εἶναι θετ κὴ ἐπιστήμη καὶ μεταβάλλεται εἰς δογματικὴν μεταφυσικὴν. Ἡ ψυχολογία, ἢ ὅποια, μετὰ τὰς κατακτήσεις τῆς κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, συνετάχθη πλέον εἰς τὴν χορείαν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἐμπειρική, ἔχει ὡς **νόδιμον** αὐτῆς ἀντικείμενον τὸ ψυχικὸν ὅν τὸ ὅποιον ἀναλύεται εἰς τὸ ψυχικὰ φαινόμενα. Όյάκις δὲ ζητήσῃ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ὄν γενικῶς, ἥτοι καὶ τὰ δύο ἄλλα εἴδη τοῦ ὄντος, ἐπειδὴ αἱ εἰδικαὶ αὐτῆς μέθοδοι ἔχουν περιωρισμένην μόνον ἴσχυν, διὰ τοῦτο ἡ ἀπόπειρα αὐτῆς πρὸς γενικοποίησιν θὰ εἶναι δογματική, ἥτοι θὰ ἀντιβαίνῃ εἰς τὰ κριτήρια τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ὑποστάσεως. Ἡ τοιαύτη ἀπόπειρα γενικοποιήσεως ἢ μάλλον ἀπολυτοποιήσεως τῆς μεθόδου τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας καὶ τῆς ψυχολογίας γενικῶς εἶναι γνωστὴ ἐν τῇ ἴστορίᾳ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας ἀπὸ τοῦ I. Erdmann διὰ τοῦ ὅρου «ψυχολογισμός». Μόνον τῆς φιλοσοφίας αἱ ἀρχαὶ, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι γενικαὶ, δηλαδὴ πηγάζουν ἀπὸ αὐτὰ ταῦτα τὰ γένη τοῦ ὄντος καὶ ἀπὸ τὰς κατηγορίας τοῦ συνειδότος, τὸ ὅποιον γνωρίζει τὸ ὄν, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποθετοῦν ὃς ἐρμηνευτὶ ποὶ λογικὴ τῆς οὖσας τοῦ κόσμου γενικῶς. Ἡ φιλοτορία εἶναι *cognitio ex principiis* ἐνῷ ἢ ψυχολογία εἶναι *cogitio ex datis*.

Σημ. Ἐνταῦθα θὰ ξερει νὰ γίνῃ ἀόγος καὶ περὶ τῆς ἐννοίας τῆς ἴστορίας τῆς ἐπιστήμης, ὡς καὶ περὶ τῆς ποιότητος τοῦ ἴστορικοῦ ὄντος. Θὰ ἔπειπε νὰ ἐρωτηθῇ ποῦ ἀνήκει ἐννοιολογικῶς τὸ ἴστορικὸν ὅν καὶ ποῖος εἶναι ἡ χαρακτήρε τοῦ ἀντικείμενου τῶν ἴστορικῶν ἐπιστημῶν. Καὶ τὰ δύο

Η ψυχολογία, ἐπειδὴ ἔξετάζει τὴν καθαρὸν ψυχικὴν ἐνέργειαν καὶ δὴ διὰ μεθόδων ἐμπειρικῶν, εἶναι ἐπιστήμη γεγονότων, ἐνῷ ἡ φιλοσοφία οὐδέποτε ἔρευναι καὶ καθορίζει γεγονότα, ἀλλ' ἀναζητεῖ πάντοτε νοήματα καὶ ἴδεας.⁵ Η φιλοσοφία δύμας ὑπάρχει πάντοτε εἴτε ὡς λογική, εἴτε ὡς ἡθική, εἴτε ὡς αἰσθητική. Τὸν χωρισμὸν τῆς φιλοσοφίας ὡς λογικῆς ἀπὸ τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν διετύπωσε σαφέστατα ὁ Herbart καθορίζως τὸ εἶναι νόημα λογικὸν καὶ τὸ ψυχικὴν ἐνέργεια. Οἱ Herbart λέγει «πᾶν νοούμενον, δταν θεωροῦμενον μόνον ὡς πρὸς τὴν ποιότητα αὐτοῦ, εἶναι, ὑπὸ λογικὴν σημασίαν, ἔννοια. Τὸ νοοῦν ὑποκείμενον δὲν λαμβάνεται ὑπὸ ὅψιν δταν θεωροῦμεν τὸ νοούμενον. Εἰς τὸ ὑποκείμενον ἀποδίδομεν μόνον ὑπὸ ψυχολογικὴν σημασίαν ἔννοιας, ἐνῷ, ἐκτὸς τούτου, η ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τριγώνου κτλ. δὲν ἀνήκει εἰδικῶς εἰς καίνα. Γενικῶς ὑπὸ λογικὴν σημασίαν πᾶσα ἔννοια ὑπάρχει μόνον ἀπαξ. Τὸ τοιοῦτον δὲν θὰ ήτο δυνατὸν ἂν δὲν ἀριθμήσει τῶν ἔννοιῶν ηὕξανε μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑποκειμένων τὰ δόποια ἔννοοῦν τὰς ἔννοιας, η ἂν ηὕξαιε μὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν διαφόρων ἐνέργειῶν τοῦ διανοεῖσθαι διὰ τῶν δποίων, ψυχολογικῶς θεωρουμένων τῶν ἔννοιῶν, ἔννοιαί τις δημιουργεῖται καὶ ἀνακύπτει εἰς τὴν συνείδησιν. Τὰ entia τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων, καὶ παρ' αὐτῷ ἀκόμη τῷ Wolff, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἔννοιαι ὑπὸ λογικὴν σημασίαν καὶ δὲν ἀρχαῖος λόγος essentiae regum immutabiles ἀνήκει εἰς τὸ προκείμενον. Καὶ αὐτὸς δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ : αἱ ἔννοιαι εἰναι καὶ ἀπολύτως ἀχρονον. Αἱ ἔννοιαι δύμας ὑπὸ τὴν σημασίαν ταύτην, καθ' οὐν ἀποτελοῦν κοινὸν λογικὸν κτῆμα ὅλων τῶν ἀνθρώπων, δὲν

ὅμιος αὐτὰ προβλήματα διεπραγματεύθημεν ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν « η ἔννοια τῇ; φιλοσοφία; καὶ η ἔννοια τῇ; ίστορίας τῇ; φιλοσοφίας», (‘Αρχεῖον φιλοσοφία; καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, τεῦχος 1) ὅπου ἐδείχθη, δτι η ίστορία δὲν εἶναι οὕτε φύσις οὕτε ψυχικὴ ἐνέργεια. Καὶ η φύσις καὶ η ψυχικὴ ἐνέργεια εἶναι ὑπόβαθρα τῆς ίστορικῆς ζωῆς, η ὁποία διέπεται ἀπὸ νοήματα καὶ ἀπὸ ἀξίας. Τα νοήματα δὲ καὶ αἱ ἀξίαι αὗται τῆς ίστορικῆς ζωῆς ἀποτελοῦν τὸ ἀντικείμενον τῶν ίστορικῶν ἐπιστημῶν. “Ωστε τὸ ἀντικείμενον τῶν ίστορικῶν ἐπιστημῶν δσονδήποτε καὶ ἀν εἶναι συνυφασμένον πρὸς τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν καὶ πρὸς τὴν φύσιν εἶναι τῷ ὅντι ν ο η τ ὁ ν.” Η ίστορία εἶναι ὁ μικτὸς ἔκει ος κόσμος ὃπου συνυφαίνεται η ψυχικὴ ἐνέργεια πρὸς ψυχικόμενας ἀξίας.

είναι τίποτε τὸ ψυχολογικόν. (Herbart, Psychologie als Wissenschaft, II, § 120 (εκδ. πρώτη σ. 175).⁶ Ο αὐτὸς φιλόσοφος καὶ ψυχολόγος διακαθορίζων τὴν σχέσιν τοῦ λογικοῦ νοήματος καὶ τῶν ἐννοιῶν γενικῶς πρὸς τὰς ψυχολογικὰς ἐνέργειας διὰ τῶν ὅποιων ἐν· οοῦμεν τὸ νόημα καὶ τὰς ἐννοίας λέγει τὰ ἔξῆς: «ὅλαι αἱ σκέψεις μας εἰναι δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ δύο πλευρᾶς, ἀφ' ἐνὸς ὡς ἐνέργειαι τοῦ πνεύματος μας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφορικῶς πρὸς ἔκεινο τὸ ὅποιον ἐννοεῖται δι' αὐτῶν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ περιπτώσει ὀνομάζονται ἐννοιαί. Ο ὄ-ρος **Ἐννοια**, ἐπειδὴ δηλοῖ τὸ ἐννοούμενον, ἐπιτάσσει ἡμᾶς ν' ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τὸν τρόπον καθ' ὃν δεχόμεθα, δημιουργοῦμεν καὶ ἀ-ναδημιουργοῦμεν τὴν ἐννοιαν». (Herbart, Lehrbuch zur Einleitung in die Psychologie § 34).⁷ Εν δὲ § 35 λέγει «Ἡ κατανόησις μίας καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῇ πολλάκις, συνάμα δὲ νὰ ἐκτελεοθῇ εἰς διαφόρους περιστάσεις ἀπὸ ἀπειρα λογικὰ δύντα χωρίς δι' αὐτοῦ οὐ πολλαπλασιασθῇ καὶ η ἐννοια. Πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, δτι αἱ ἐννοιαὶ δὲν εἶναι οὔτε πραγματικὰ (αἰσθητὰ ὅ-πως λέγομεν ἡμεῖς) ἀντικείμενα, οὔτε πραγματικαὶ (ψυχικαὶ) ἐνέργειαι τοῦ σκέπτεσθαι.» Διὰ νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἀναγνώστης πόσον διαφέρει ἔ-κεινο τὸ ὅποιον ὀνομάζομεν σήμερον «ψυχολογία» ἀπὸ τὴν ἐννοιαν περὶ ψυχολογίας η ὅποια εἶναι συνυφασμένη πρὸ τὴν ἴστοριαν τῆς φι-λοσοφίας ἐκθέτομεν δι' διάγων τὴν ἴστορικὴν πορείαν τῆς ἐννοίας τῆς ψυχολογίας.

Εἰς τὸν Πλάτωνα τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς προσλαμβάνει χαρα-κτῆρα ἐντελῶς αὐθυπόστατον, δηλαδὴ γίνεται ἀρχὴ τοῦ λόγου, τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ τοῦ καλοῦ. Ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Πλάτω-νος ὡς η ἐνότης ἔκεινη η ὅποια νοεῖ, πράττει καὶ αἰσθάνεται καὶ η ὅποια, ἀφοῦ προηγουμένως, μօρφωθῇ καὶ διαπαιδαγωγη-θῇ, τίκτει, γεννᾷ τὴν γνῶσιν, τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλόν. Τὰ πάντα κα-ταλήγουν κατὰ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν ἐνιαίαν αὐτὴν **Ιδέαν**, ητίς ἔχει-συνείδησιν ὅλων αὐτῶν καὶ τὴν ὅποιαν καλοῦμεν συνήθως ψυχὴν (Θεαίτητος. 184. μία τις Ιδέα ψυχῆς), καὶ τὴν ὅποιαν θὰ ηδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν δπως δήποτε ἄλλως θέλομεν (εἴτε ψυχὴν εἴτε δτι θεῦ καλεῖν. Θεαίτ. 184 Δ).⁸ Εχομεν δηλαδὴ εἰς τὸν Πλάτωνα τὴν ὑγιαί ἐννοι-αγ τοῦ ὑποκειμένου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σοφιστικὴν καὶ ίδια πρὸς τὸν Πρωταγόραν, ὅπου τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς καὶ γενικῶς τοῦ ὑπο-κειμένου προσλαμβάνει τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀπολύτου σχετικότητος.

καὶ τῆς καθολικῆς αἰσθησίαρχίας. Ἡ αἴσθησις καθόριζει τὴν ἔκ-
στοτε ποιότητα, καὶ τὴν πραγματικήν κατάστασιν τοῦ ὑπόκειμένου
αὐτῇ εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Πρωταγόρου. Ὁ Πλάτων συνέλαβε τὴν
ἔννοιαν τῆς ψυχῆς κατὰ τὴν καθαρὰν αὐτῆς ποιότητα καὶ ἀπήλλαξεν
αὐτὴν ἀπὸ τὰ αἰσθησίαρχα καὶ πραγματολογικὰ αὐτῆς στοιχεῖα
ὅπως ἐδέχθησαν ἀντά ἡ σοφιστικὴ καὶ ἡ προσωκρατικὴ φιλοσοφία
διότι εἶναι δὲ πρῶτος ὁ δποῖος ἀνηλθε εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡθικῆς
ἐνεργείας τῆς ψυχῆς, τὴν τείνουσαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀγαθοῦ, τὸ δὲ
ἀγαθὸν ἔξαρτο δὲ Πλάτων ἀπὸ τὴν ὑπεύθυνον τῆς ψυχῆς πρᾶξιν, καὶ
ἀπὸ τὴν λογικὴν αὐτῆς ἴκανότητα. Ἡ τοιαύτη δὲ ἀντίληψις τῆς ἰδέας
τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς τῆς ψυχῆς ἐνεργείας εἶναι δυνατή μόνον
ἀφοῦ προηγουμένως ἐμβαθύνει τις εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ψυχῆς, τὸ δὲ
ὑπόκειμένου. Εἰς τὸ «Συμπόσιον» δπου ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἔξετάζε-
ται ἀφ' Ἑγδος μὲν πρὸς τὸν ἔρωτα, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὰ
ἀντικείμενικὰ ἀγαθά, πρὸς τὴν ἐπιστήμην, τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ ὄρατον,
ἡ ψυχὴ ἔννοεῖται ὡς ἐνέργεια συνειδητὴ τείνουσα πάντοτε πρὸς τὴν
τελειοποίησιν αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν ἔξομοίωσιν αὐτῆς πρὸς τὸ θεῖον ἢ
ὡς δὲ Πλάτων λέγει, πρὸς ἀπόλυτον θεωρίαν ὄρατου, καὶ εἰς διοκλη-
ρωτικὴν συνουσίαν αὐτῆς μετὰ τοῦ θείου.. «Θεᾶσθαι μόνον καὶ ξυν-
είαι». (Συμπ. 211 Δ). Ὁλόκληρος ἡ ἐργασία τῆς ψυχῆς καὶ συγκε-
κοιμένως ἡ θετικὴ αὐτῆς δημιουργία χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πλά-
τωνος ὡς γέννησις, ὡς τόκος. (Συμπ. 206 Ε.). Ἡ ψυχὴ κυριοφορεῖ,
τίκτει καὶ γεννᾷ τὸ ἀγαθὸν γενικῶς, εἰδικῶς δὲ τὸν λόγον, τὴν ἀρετὴν
καὶ τὸ καλόν. Ἄλλα δὲ Πλάτων προχωρεῖ εἴτι μᾶλλον περαιτέρῳ καὶ
θεωρεῖ τὴν ἔννοιαν καὶ εἰδικῶς τὴν ἐνέργειαν τῆς ψυχῆς ὡς αὐτόνο-
μον καὶ αὐτοτελῆ. Ἡ ψυχὴ εἰς ἔαυτὴν ἐπιστρέφουσα, θεωρεῖ τὴν
ἰδίαν αὐτῆς ὑπόστασιν καὶ ἀποβάλλει οἷανδήποτε ἐξωτερικὴν ἐπί-
δρασιν, ἥτοι ἡ ψυχὴ θεωρεῖται ὡς αὐτονοούμενον καὶ αὐτο-
κρατούμενον δν. Ὅσον ἐμβαθύνει δὲ Πλάτων εἰς τὴν ἰδέαν τῶν
ὄντων, τόσον προχωρεῖ καὶ εἰς τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν
τῆς ἔννοίας τῆς ψυχῆς, τόσον ἐμβαθύνει εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς
ψυχῆς, τὴν δόποίαν ἐν μὲν τῷ Θεαιτήτῳ δρίζει ὡς ἐνιαίαν ἰδέ-
αν γνώσεως, ἐν δὲ τῷ Πολιτείᾳ ὡς αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ζωῆς (Φαίδ. 106 Δ).
Τὸ πρόβλημα τῆς συνειδήσεως καὶ γειτικῶς τῆς ὑποκειμενικότητος;
ἥτο δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ μόνον μετὰ τὴν ἐμβάθυνσιν εἰς τὰ προβλή-

ματα τῆς ἀντικειμενικότητος, εἰς τὰ προβλήματα τοῦ λόγου, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ὕδαιον. Τοῦτο δὲ παρατηροῦμεν συντελούμενον εἰς τὸν Πλάτωνα. Ἡ φιλοσοφικὴ παιδεία ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν ὅλο-
κλήρωσιν τῆς ἐνεργείας αὐτῆς τῆς ψυχῆς καὶ τῆς αὐτοκαταληψίας
αὐτῆς· «καὶ ἔθισαι αὐτὴν καθ' αὐτὴν πανταχόθεν ἐκ τοῦ σώματος
συναγεῖσθαι τε καὶ ἀθροίζεσθαι» (Φαίδων, 67 C καὶ D.).

Ο Ἄριστοτέλης ὁρίζει τὴν ψυχολογίαν ὡς ἐπιστήμην καὶ
χωρίζει αὐτὴν ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἐπιστήμας· ἀποδίδει δὲ εἰς αὐτὴν σπου-
δαίαν σημασίαν· (ἡ τῆς ψυχῆς ἴστορία τίμιον καὶ χαλεπὸν). Δια-
ποίνων δὲ ἔαυτὸν ἀπὸ τοὺς προηγουμένους φιλοσόφους καὶ ἴδιᾳ ἀπὸ
τοὺς προσωκρατικοὺς. λέγει, δτι, ἡ ψυχὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ προχύπτῃ
ἐκ τῶν στοιχείων, εἴτε τοῦ πυρός, εἴτε ἄλλου τινος φυσικοῦ στοιχείου.

Ο χωρισμὸς αὐτὸς τῆς ψυχῆς ἀπὸ τὰ φυσικὰ στοιχεῖα εἶχε γίνει
ἡδη ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος κατὰ τρόπον ἐντελῶς σαφῆ. Εἰς τοῦτο δ. Ἄ-
ριστοτέλης ἀκολουθεῖ τὸν Πλάτωνα, δ ὅποιος θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς
ἐνότητα διακυβερνῶσαν τὰ στοιχεῖα καὶ ὡς αὐτονοούμενην. Βε-
βαίως ὅταν δ Πλάτων χαρακτηρίζει τὴν ψυχὴν «ὡς μίαν» καὶ μάλι-
στα ὡς «μίαν ἰδέαν» δηλαδὴ ὡς «ἀπόλυτον ἐνότητα» δὲν ἔννοει τὴν
ψυχὴν ὡς ἀριθμόν, δπως ἐπραξεν δ Ξενοχράτης, διότι δ ἀριθμὸς
εἶναι κατὰ Πλάτωνα στοιχεῖον τῆς ψυχῆς, λόγος τῆς ψυχῆς. Ο Ἄ-
ριστοτέλης ἀκολουθῶν τὸν Πλάτωνα, δστις εἰς τὸν Φαίδωνα ὥρισε
τὴν ψυχὴν ὡς «αὐτὸ τὸ τῆς ζωῆς εἶδος», θεωρεῖ τὴν ψυχὴν ὡς τὴν
«ἀρχὴν τῆς ζωῆς» (περὶ ψυχῆς 414 α 12) ἡτοι τὸ αἴτιον ἐκεῖνο διὰ
τοῦ δποίου «ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα καὶ διανοούμεθα πρῶτον».

Τὸν δριμὸν δὲ τοῦ Πλάτωνος περὶ ψυχῆς ἐμβαθύνει δ Ἄρι-
στοτέλης κατὰ τὴν βιολογικὴν αὐτοῦ ἀποψιν καὶ ὁρίζει τὴν ψυχὴν
ὡς «ἐντελέχειαν» τοῦ δργανικοῦ σώματος. «Ψυχὴ ἔστιν ἡ πρώτη
σώματος ἐντελέχεια δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, σώματος φυσικοῦ δργα-
νικοῦ. (Περὶ ψυχῆς 412 «97 β 5»). Ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς προσλαμ-
βάνει διὰ τοῦ Ἄριστοτέλους τὴν σημασίαν ἐκείνην τὴν δποίαν ἀ-
παντῶμεν κυρίως καὶ σήμερον ἐν τῇ βιολογίᾳ.

Ο Ἄριστοτέλης διάτηρει κυρίως τὴν διαίρεσιν τῶν με-
ρῶν τῆς ψυχῆς δπως ἐγένετο αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος, δστις
διέρρεσε αὐτὴν εἰς τὸ λογικόν, τὸ λόγον, ἔχον, καὶ εἰς τὸ ἀ-
λογόν, «ψυχῆς δύο μόρια τὸ τε ἀλογον καὶ τὸ λόγον ἔχον».

(περὶ ψυχῆς, 432, α' 26) Ὁπως δομως ὁ Πλάτων προέβη εἰς τὴν ὑπόδιαιρεσίν τῆς πρώτης αὐτῆς διαιρέσεώς καὶ ἔθεσε τοῖα μέρη, τὸ λογιστικὸν, τὸ θυμοειδές, καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν, ἕτοι καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ὑπόδιαιρεσε τὴν ψυχὴν εἰς τὸ «θρεπτικὸν», «αἰσθητικὸν» καὶ «διανοητικὸν» λέγων, ὅτι «ἡ ψυχὴ... τούτοις ὀρισται, θρεπτικῷ, διανοητικῷ, διαπλαστικῷ» (π. ψ. 423, β. 11.) Τὸ διανοητικὸν ἔχει καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη τὴν ψυχήν αἵστιαν, διότι δι' αὐτοῦ κατανοεῖ ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα, τὰ δύοια εἶναι κάπως καὶ δημιουργήματα της «ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πῶς ἔστι πάντα», (π. ψ. 431, β., 21).

Καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς εἶναι ἔξαιρετικῶς ἀνέπτυγμένη, διότι καὶ ὑπὸ τῶν δύο θεωρεῖται ἀφεγγόντες μὲν ὡς ἡ διαπλαστικὴ καὶ δημιουργικὴ αἴτια τοῦ δργανισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ, ἐφ' ὅσδν εἶναι λογική, ὡς ἡ ἀρχὴ τῆς κατάνοησεώς τῶν ὄντων. Εἶναι δηλαδὴ ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ γνώσεως. Εἰς τὸν Ἀριστοτέλη βεβαίως ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ως ἀρχῆς ζωῆς εἶναι περιεστέρον ἀναπτύγμένη, δηλαδὴ ἔχει εὑρυτέραν ἐφαρμογὴν ἐπὶ τοῦ θεομού τῆς βιολογίας, ἀν καὶ ὁ Πλάτων λέγει φητῶς ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι «ἕντε τὸ εἶδος τῆς ζωῆς». Εχομεν δηλαδὴ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ εἰς τὸν Ἀριστοτέλη τὰς δύο ἔκεινας σημασίας τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς αἱ δύοις διέπουν κατόπιν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἡττον τὴν λιτοφρίαν τῆς φιλοσοφίας, ἀν καὶ αἱ ἀκρότητες, αἱ ἀναπτυχθεῖσαι ἐπὶ βάσει τῆς διττῆς αὐτῆς σημασίας τῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς, οὐδαμῶς ἐναρμόνιζονται ὅπερε πρόδε τὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος, οὔτε πρόδε τὴν τοῦ Ἀριστοτέλους τοιαῦται ἀκρότητες εἶναι ἔκεινη τοῦ χειστιανισμοῦ καὶ ἔκεινη τοῦ μηχανισμοῦ. Εἰς τὸν χειστιανισμὸν ἡ ψυχὴ εἶναι «μπάστασις», «δύντρης», ὑπάρχουσα καὶ μετὰ θάνατον, ἀπολύτως χωριζομένη ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐνῷ εἰς τὸν μηχανισμὸν ἡ ψυχὴ εἶναι ἀπόρριψια τῆς μηχανικῆς κίνησεως τῶν μορίων τῆς μίλης.

Αἱ δύο αὗται ἔννοιαι περὶ ψυχῆς, ποὺ συγαντῶνται εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλη, θὰ ἡδύναντο νὰ χαρακτηρισθοῦν ως ἡ «βιολογικὴ» καὶ ἡ «γνωσεολογικὴ» καὶ ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἀρχὴ τοῦ βίου, τῆς ζωῆς, ἡ δευτέρα ἀρχὴ τῆς γνώσεως. Διέπουν δὲ αἱ ἔννοιαι αὗται σχεδὸν διάκληρον τὴν ἐλληνικὴν φιλοσοφίαν ως καὶ τὴν λογοτὴν εὑρωπαϊκὴν φιλοσοφίαν. Εἰς τό γ Πλωτίνογ, δου τὸ ἐλληνικὸν πκεῦμα ἔνσαρχωνται διὰ τελευταίαν φοράν εἰς μίαν ἀκεραιάν φιλοσοφικὴν προσωπικότητα, αἱ δύο αὗται ἔννοιαι περὶ ψυχῆς διακρί-

νονται ἐπίσης σαφέστατα, ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ κατ' αὐτὸν ἀρχὴ ζωῆς καὶ ἀρχὴ γνώσεως.

Ἄλλὰ εἰς τὴν Ἰστορίαν τῆς ψυχολογίας συναντῶμεν καὶ μίαν ἄλλην ἔννοιαν περὶ ψυχῆς, τὴν σήμερον καλουμένην «ἐμπειρικήν», καὶ ἡ ὅποια εἶναι κυρίως νεωτέρα ἔννοια ἐδραιωθεῖσα διὰ τῶν νεωτέρων ἐμπειρικῶν (πρῶτον ὑπὸ τοῦ Locke) καὶ ἀγαχθεῖσα εἰς ἐπιστημονικὸν ὕψος καὶ ἐπιστημονικὴν αὐτοτέλειαν διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν Weber, Fechner καὶ Wundt, οἱ ὅποιοι εἶναι καὶ οἱ θεμελιωταὶ τῆς καιραματικῆς ψυχολογίας. Διὰ τῶν ἐργασιῶν τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία ἀπεσχίσθη πλήρως ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἔγινε αὐτοτελὴς εἰδικὴ ἐπιστήμη καταχθεῖσα οὕτω εἰς τὴν χορείαν τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Ανάπτυξιν τῆς ἀρχαίας ἔννοιας τῆς ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς γνώσεως ἀποτελεῖ ἡ θεωρία τῆς ψυχῆς τοῦ Descartes, ὁ ὅποιος δοῖται τὴν ψυχὴν ὡς τὸ *cogitans*, καὶ ὁ ὅποιος παραμερίζων τὴν ἔννοιαν περὶ ψυχῆς ὡς ἀρχῆς τῆς ζωῆς λέγει: «Il n'y a qu'une seule âme dans l'homme, c'est à dire, la raisonnable». Ἐπίσης τὴν ἀρχαίαν πάραδοσιν συνεχίζει, οὕτως εἰπεῖν, καὶ ὁ Leibniz, διτις διὰ τῆς ἔννοιας τῆς «apperzeption» ἐκφράζει κυρίως τὴν ἴκανότητα τῆς γνώσεως. Ἡ ἄλλη δὲ ψυχολογικὴ ἔννοια τοῦ Leibniz, περὶ τῶν «perceptions insensibles», ἡ «petites perceptions» εἶναι προφανῶς ἐσχηματισμένη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πρώτης ἔννοιας καὶ χρησιμεύει εἰς τὴν συμπλήρωσιν αὐτῆς καὶ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν ψυχολογικὴν θεωρίαν τοῦ Πλάτωνος περὶ «ἀναμνήσεως». Ἡ ἔννοια αὐτὴ τῆς ψυχῆς ἀναπτύσσεται κατόπιν κυρίως ὑπὸ τοῦ Kant, διτις ἀπαλλάσσων αὐτὴν ἀπὸ κάθε μεταφυσικὴν ἐπιβάρυνσιν δοῖται τὴν ψυχὴν ὡς τὸ «λογικὸν ὑποκείμενον», τὴν δὲ θεωρίαν περὶ τῆς «μεταφυσικῆς δύντοτητος» τῆς ψυχῆς καταδεικνύει ὡς ἀδύνατον. Ἐκτὸς δύμως τῆς λογικῆς ἔννοιας τῆς ψυχῆς εὑρίσκομεν εἰς τὸν Kant καὶ τὴν «βιολογικὴν» τὴν δοτοῖσαν ἔννοει δὲ Kant ὡς «τελεολογικὴν» καὶ τὴν ἐμπειρικήν. Ἡ ψυχολογία εἶναι κατὰ τὸν Kant μόνον ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη. Εἰς τὸν Hegel ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς ἀναπτύσσεται ἐπίσης σχεδὸν δύος καὶ παρ' ἀρχαίοις, δηλαδὴ ὡς ἀρχὴ γνώσεως καὶ ζωῆς.

Αἱ σχολαὶ αἱ συνεχίζουσαι σήμερον ἐν Γερμανίᾳ τὴν φιλοσοφικὴν πάραδοσιν τοῦ Kant διακρίνουν μὲν ἀπὸ κοινοῦ σαφέστατα τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, διχογνωμοῦν δύμως ὡς

πρὸς τὸ δυνατὸν ή μὴ τῆς ὑπάρχεως καὶ τῆς «τελεολογικῆς» ψυχολογίας, ή ὅποια ἴδρυθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Dilthey καὶ ἔρμηνει νοήματα καὶ ὅχι ἐνεργείας τῆς ψυχῆς.

·Η «βιολογικὴ» περὶ ψυχῆς ἔννοια ἀνεπτύχθη ἐν τῇ νεωτέρᾳ ἐποχῇ κυρίως ὑπὸ τῶν Buffon, Johannes Müller, Liebig, Schopenhauer, Eduard v. Hartmann, Bergson καὶ ὑπὸ τοῦ νεωτάτου ἀναδημιουργοῦ τοῦ «βιολογισμοῦ» Hans Driesch. ·Ο Driesch ὁνομάζει τὴν ἄυλον αἰτίαν τῆς ζωῆς, ἐντελέχειαν καὶ ἔννοεῖ αὐτὴν, μὲ θλαχίστας παραλλαγὰς, ἀκριβῶς ὅπως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ἡτοι ὡς δημιουργικὴν καὶ διαμορφωτικὴν αἰτίαν τοῦ ὅργανισμοῦ τῆς ζωῆς.

Ιστορικὴ ἀγασκόπησις. Τὰ εὖδη τὰ δύντος ἐν τῇ ἀστορέᾳ τῆς φιλοσοφίας. Προσωρικτικοὶ, Πλάτων, Kant.

·Η διαιρεσις τοῦ δύντος εἰς εἶδη εἶναι, ως εἴδομεν, μία ἐκ τῶν θεμελιώδῶν πράξεων τῆς φιλοσοφικῆς ἐρεύνης. Κατὰ τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τῆς φιλοσοφικῆς συνειδήσεως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι παρατηροῦμεν, δτὶ ἀνεπτύσσεται ἀναλόγως πρὸς αὐτὴν καὶ ἡ διαιρεσις τοῦ δύντος εἰς εἶδη. ·Η πρώτη πρᾶξις τῆς φιλοσοφίας ὑπῆρξε βεβαίως ἡ συνένωσις τῶν εἰδῶν τοῦ δύντος καὶ τῆς ποικιλίας τῶν φαινομένων ὑπὸ μίαν καὶ ὡρισμένην μορφὴν δύντος, ως ἡσαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ Θαλοῦς καὶ τοῦ Ἀναξιμάνδρου. Τοῦτο ἡτο ἀναγκαῖαν νὰ γίνῃ διότι μόνον διὰ τῆς προηγούμενης συνθέσεως ἡτο δυνατὸν νὰ ἐπακόλουθησῃ καὶ ἡ ἀνάλυσις τοῦ δύντος. ·Η σύνθεσις, ἡτις ἡτο συνάμα καὶ ἀφαιρεσις ἀνύψωσε τὴν φιλοσοφικὴν συνείδησιν εἰς τὸ ἔπιπεδον ἐκεῖνο ἀπὸ τοῦ δποίου ἔπειτα ἡτο δυνατὴ ἡ ἀνάλυσις καὶ ἡ συνειδητὴ διάκρισις. Πρῶτοι οἵτινες διέρρεσαν τὸ δύντον εἰς ὡρισμένας μορφάς, εἰς ὡρισμένα εἶδη ἡσαν οἱ Πιθαγόρειοι, κατ' ἔξοχὴν δὲ ἔχώρισε τὰ δύο θεμελιώδη εἶδη τοῦ δύντος καὶ τοῦ μὴ δύντος ἀπ' ἀλλήλων ὁ Παρμενίς δεις διακρίνας συνάμα καὶ τὴν νόησιν ἀπὸ τὴν αἰσθησιν, συνεπῶς δὲ καὶ τὸ γοητὸν ἀπὸ τὸ αἰσθητὸν, ἡ ως αὐτὸς λέγει τὸ δύντον ἀπὸ τὸ μὴ δύντον. Οἱ Πιθαγόρειοι, οἵτινες ὑπέθεσαν τὸν **Δριθμὸν**, ως ἐνότητα καὶ οὖσιαν τοῦ κόσμου, προέβησαν εἰς διακρίσεις καὶ διαιρέσεις τῆς ἀρ-